

PUBLIC HEALTH SERVICE AT KOTOR
DURING A CRITICAL SITUATION IN 1771

Slavko MIJUŠKOVIĆ

The author presents on the basis of documents from the State Archives in Kotor, the activities of the Public Health Service on the occasion of an epidemic of plague in the city lazaret in 1771.

The first manifestation of the disease broke out on February 24, 1771, when one of four couriers, returning from Constantinople came down with illness and was put into quarantine in the city lazaret. The quarantine was compulsory for people coming from Turkish regions. The courier died on February 28.

Immediately after a notification sent by two physicians certifying that the courier had died from an infectious disease, a meeting was called together by the Chief and attended by members of the city Public Health Office. The decision was reached to undertake special measures inside the lazaret. Meetings were held every day and steps undertaken to prevent the spreading of the disease into the city and its surroundings as well as farther on to the various regions of the Republic of Venice. In spite of all this, the City Health Officer stated on March 9 that the other three couriers were ill with a contagious disease. Only one of them survived by the common efforts of the physician and the surgeon who performed the incision of the bubo.

After the death of the three couriers, four soldiers and of a guardsman the contagion vanished.

NEUROPSIHIJATRIJSKA OBOLJENJA NA NEKIM
SRPSKIM SREDNJOVEKOVNIM FRESKAMA

Jelena VASILJEVIĆ

O SREDNJOVEKOVNOJ MEDICINSKOJ KULTURI NAŠEG NARODA malo se znalo sve do najnovijih otkrića starih pisanih spomenika i njihovog objavljivanja. Do tog vremena, mislilo se da su strahote kroz koje je naš narod prolazio tokom svoje burne istorije uništile i tekovine stare medicinske kulture.

Međutim, stalnim istraživanjem, proučavanjem i objavljivanjem pisanih spomenika, dolazimo i do novih saznanja o našoj bogatoj prošlosti.

Stare biografije, naročito spisi iz oblasti verske medicine, pružaju dragocene elemente za proučavanje simptomatologije različitih oboljenja.

O neuropsihijatrijskim oboljenjima u prošlosti, o kojima će u ovom radu biti reči, postoji obimna građa. Moglo bi se reći, da se metodi lečenja, o kojima se govori u pomenutim spisima, najvećim delom odnose baš na tu vrstu oboljenja.

O duševnim oboljenjima raspravljalo se ne samo u srednjem veku nego i mnogo ranije. Tako je o faktoru, kojem i moderna psihijatrija pridaje veliki značaj, to jest o uticaju spoljne sredine na psihu čoveka, govorio još Hipokrat.

Ako neke elemente iz naših starih spisa dopunimo elementima sa srednjovekovnih fresaka po srpskim manastirima i crkvama, dobićemo tačniju sliku o stanju medicinske kulture našeg naroda u srednjem veku. Kao što je to činio u oblasti umetnosti, čija kolevka nije bila u našoj zemlji, tako je i verskoj medicini naš narod dao mnoga svoja specifična obeležja. Primivši je preko Vizantije, gde je svetiteljima pripisivana velika moć isceljenja, Srbi su tu istu moć pripisivali svojim svetiteljima, naročito sv. Kuzmanu i Damjanu, Pantelejmonu, Trifunu, Talaleju, članovima porodice Nemanjića, od kojih su mnogi proglašeni za svece itd.

Sem pomenutih starih spisa i medicinskih kodeksa, dragocene podatke za upoznavanje patologije kod našeg naroda u prošlosti, razlikovanje pojedinih oboljenja, za upoznavanje načina i sredstava za lečenje, higijene itd., pruža nam i naše fresko slikarstvo. Konstantin Filozof, na primer, kaže da je kod izbora pojedinih majstora-slikara »pridavana važnost kvalitetu a ne poreklu umetnika. Zbog stalnog održavanja veza s mnogim čuvenim umetničkim centrima Istoka i Zapada, naši slikari mogli su da steknu širinu pogleda, snagu i kvalitet jedne umetnosti inter-

nacionalnog karaktera, kojoj su solidne osnove unutrašnjeg istorijskog razvoja davale uvek pečat samostalnosti i originalnosti».

Vekovima zapostavljeno, izbledele u sećanju i skoro zaboravljeno, naše srednjovekovno slikarstvo u najnovije vreme ponovo izbija na svetlost dana. Od renesanse pa skoro do naših dana, smatralo se da je sva likovna dorenesansna umetnost, pa prema tome i naše srednjovekovno slikarstvo, varvarska, nedovršena i primitivna. Međutim, takvo mišljenje je danas potpuno neodrživo, jer, zahvaljujući helenističkoj tradiciji (simbolične figure, arhitektura, posuđe, kostimi, motivi itd.) i mnogobrojnim srpskim srednjovekovnim freskama, naše srednjovekovno slikarstvo — koje nismo nasledili direktno od antičkih naroda, Grka ili Rimljana, već preko Vizantije koja je u njih utisnula i svoj pečat — ne spada u red »varvarskih« i »folklornih« umetnosti srednjeg veka. Ono se, najvećim delom, odlikuje inteligentnom i određenom zamisli, oplemenjeno je osećanjem, ima lep crtež i rafinovani kolorit. U delima naših slikara toga doba, u kojih se već tu i tamo primećuje tendencija ka oslobađanju od forme i šablona, veoma je izražena težnja da likovi budu predstavljeni ne samo što prirodnije, već da i izraz lica, s pogledom koji kao da prodire u beskonačno, bude što misaoniji i produhovljeniji. Naše freske nisu rađene po masovnom ukusu, iako su u stvari za masu slikane, već po ukusu pojedinih vladara, za ono doba veoma kulturnih, zbog čijih je estetskih osećanja i dato toliko mladalačkih likova i svežih boja na našim freskama koliko nema gotovo ni u jednom slikarstvu u svetu. Kroz ceo srednji vek, skoro bez izuzetka, bitna osobina srpskih fresaka je oplemenjenost forme i kolorita.

Na mnogim našim srednjovekovnim freskama mogu se zapaziti medicinski elementi, i to iz raznih grana medicine. Svi su oni u vezi s legendama o čudotvornim isceljenjima, a mnogi od njih mogu korisno poslužiti za stvaranje pretpostavki, pa i zaključaka, koji nas kao istoričare interesuju.

Posmatrajući freske, čovek dobija utisak da su naši slikari, ilustrujući pojedine legende, uzimali za modele bolesnike koje su sretali u životu: da su takva oboljenja ne samo postojala, već da su umetnici znali i da ih razlikuju, pošto su ih na svojim slikama prikazali sa određenim specifičnim karakteristikama.

Interesantno je, međutim, da nije mali broj fresaka čija su isključiva tema razna neuropsihijatrijska oboljenja. U ovom radu, pozabavićemo se uglavnom njima.*

Naravno, relativno velik broj likova neuropsihijatrijskih bolesnika na freskama — kao što su mesečari, osobe poremećena uma ili lica opsednuta »nečistim duhom«, mucavci, slepi itd. — ne treba tamačiti nekom naročito značajnom pojavom tih oboljenja u našim krajevima, u to doba, već prvenstveno činjenicom da se na duševne bolesnike moglo najlakše i najuspešnije sugestivno delovati i tako postizati »čudotvorna isceljenja«, što je za crkvu, u vreme borbi s bogumilima i drugim verskim sektama, bilo od veoma velike važnosti.

* Prilikom opisivanja pojedinih oboljenja, znatnu pomoć nam je pružio prof. dr Miomir Savićević, te mu i na ovom mestu izražavamo svoju zahvalnost.

SHIZOFRENIJA

*Isus Hristos isceljuje ženu opsednutu zlim duhom
Mt. 15, 21—28; Mr. 7, 24—30 (Peć, priprata, XVI vek).*

Bolesnica na slici je agitirana. Ona nema kontakta s okolinom, već predstavlja svet za sebe. Reklo bi se da je ovde shizofrenija prikazana na način koji je odgovarao predstavama toga vremena. Bolesnica je zaokupljena idejom da je đavo ušao u nju. Isceljenje je prikazano tako, što joj đavo izlazi na usta.

Treba napomenuti, da su takva uobraženja kod današnjih shizofrenih bolesnika veoma retka, ili ih uopšte nema.

DUŠEVNI BOLESNIK

Bolesnik kao da je sav u pokretu, s iritiranim kretanjama udova. Po stavu i naznačenim pokretima, pretpostavljamo da se radi o agitiranom stanju. Lice je, na žalost, ostalo u senci pa se na njemu ne mogu videti znaci duševnog oboljenja. Ali, čitav stav i položaj udova u pokretu, jasno govore u prilog pretpostavke da se radi baš o duševnom bolesniku.

Slika očigledno želi da prikaže kako je prvi svetitelj već uspostavio psihički kontakt s bolesnikom.

*Sv. Kuzman i Damijan isceljuju umobolnika
(Radul zograf: Ikona sv. Kuzmana i Damjana, Peć, 1674. — Podatak iz hrišćanske hagiografije).*

PARALIZA NERVUS RADIALIS-A

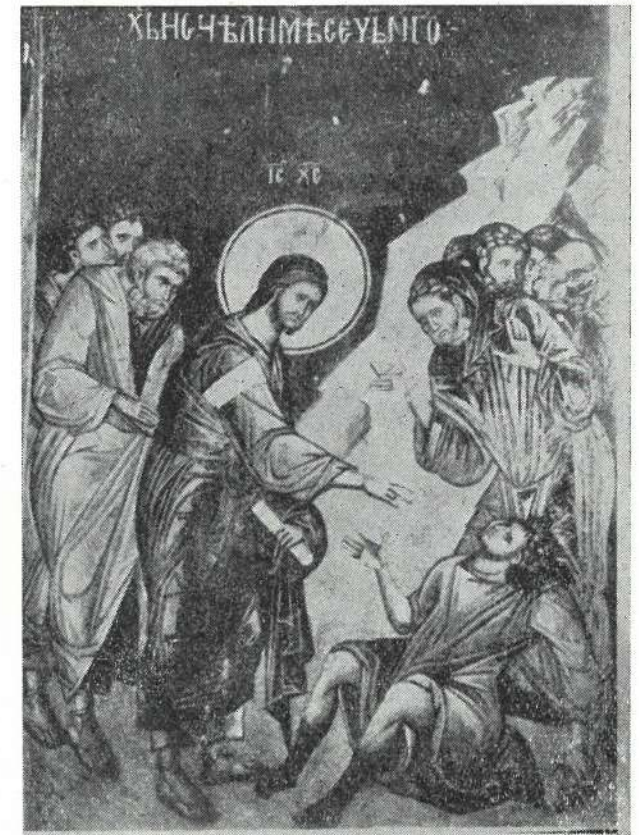
*Isus Hristos isceljuje bolesnika čija se ruka osušila
(Dečani, XIV vek. — Mt. 12,9—14; Lk. 6,6—11).*

Freska prikazuje čoveka sa atrofičnom muskulaturom desne ruke i šakom koja visi. Ovde se radi o simetrično atrofiranoj muskulaturi cele ruke, dok bi viseći položaj šake na toj ruci odgovarao paralizi nervus radialis-a.

Leva ruka je potpuno skrivena pa se dobija utisak kao da je i ona obolela i bez šake.

Bolesnik o vratu nosi okruglo skrojeno parče tkanine, koje je očevidno služilo za pridržavanje paralizovane ruke.

MESEČAR

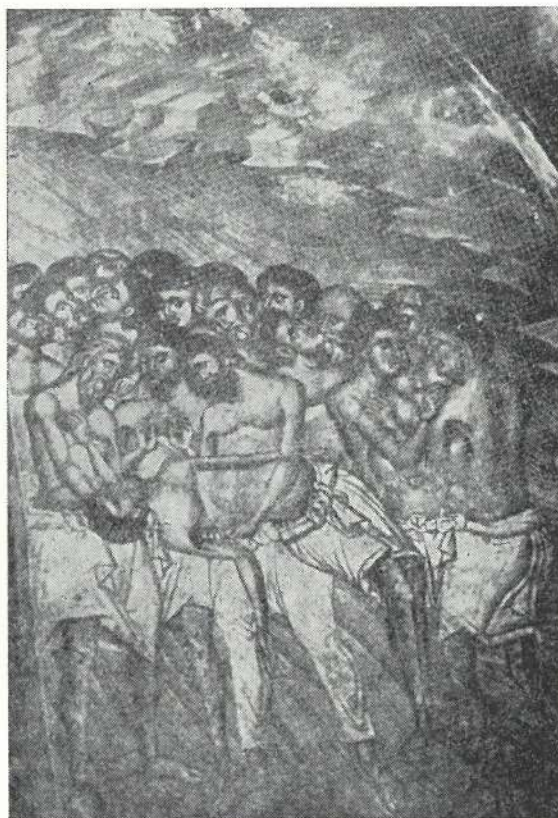
*Isus Hristos isceljuje mesečara
(Dečani, XIV vek. — Mt. 17, 14—21).*

Ovde je prikazan bolesnik koji sedi, očiju uprtih u nebo, dok mu je desna ruka ispružena prema Hristu. Po neodređenom izrazu lica, moglo bi se zaključiti da se radi o duševnom bolesniku koji tek što se probudio i koji još ne može da uspostavi kontakt sa svojom okolinom.

Interesantno je držanje ostalih lica na ovoj slici. Dok jedni pokazuju znake zabrinutosti (naročito lice neposredno iza Isusa Hrista), dotle se drugi (osobito lice s kraja, desno) smeju, što bi mogao biti odraz tadanjeg gledanja na duševne

bolesnike koji su, istovremeno, izazivali osećanje samilosti ali i smeh. Smeh bi, možda, mogao da ide u prilog pretpostavci da mesečarstvo ni tada nije smatrano teškim duševnim oboljenjem.

NESVESTICA

Onesvešćeni čovek sa freske
»Četrdeset mučenika«
(Lesnovo, priprata; krajem XIV
veka. — Podatak iz hrišćanske
hagiografije).

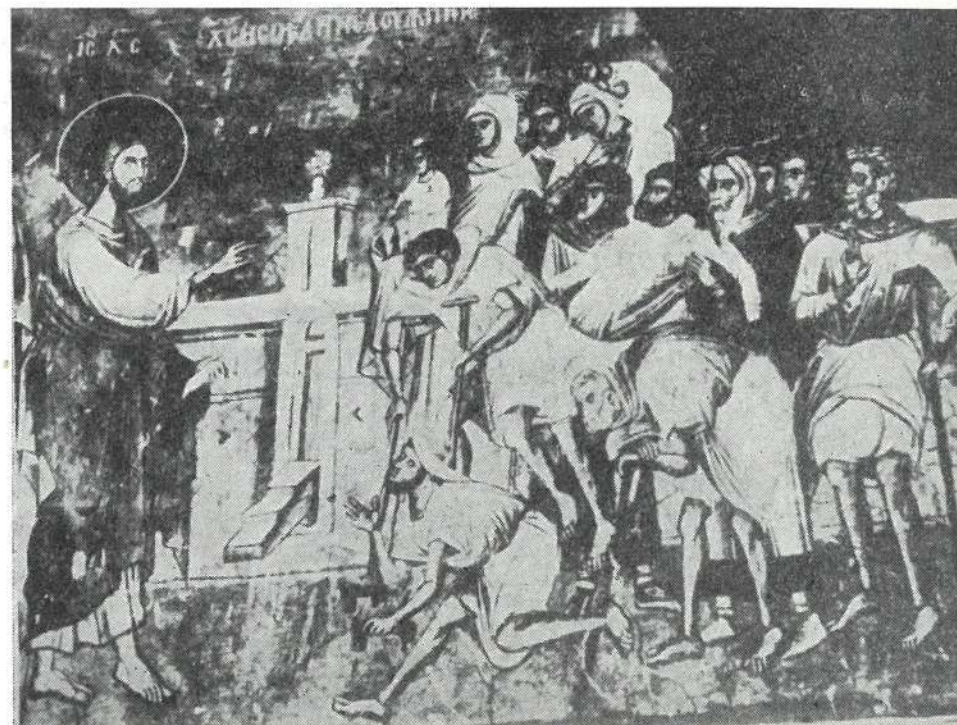
Događaj se, prema jednom starom sirijskom izveštaju, odigrao oko 320. godine u gradu Sebastii, u Jermeniji, za vreme imperatora Licinija i upravitelja Agrikole. Bilo je, naime, utvrđeno, da su među vojnicima njih četrdeset hrišćani. Pored ostalih muka kojima su hteli da ih nagnaju da se odreknu vere, držali su ih jedne zimske noći, potpuno nage, u vodi zamrznutog jezera. Jedan od njih se onesvestio...

Onesvešćeni čovek predstavljen je fizički izrazito slabim, što je naročito istaknuto slabošću muskulature ruku. Samo stanje onesvešćenosti prikazano je veoma dobro. Udovi su mlitavi i više potpuno u skladu s težinom tela, dok na licu nema znaka afektivnog života.

Grupa iza onesvešćenog prikazana je s velikom raznolikošću u pokretu, izrazu lica i afektivnom stanju uopšte. Dok se na nekim licima primećuje izraz straha,

bola pa i užasa (kod mladih ljudi), ostala lica (starijih osoba) izražavaju veću zabrinutost za onesvešćenog, ali u izvesnoj meri i rezignaciju i hrabro podnošenje patnji (na primer, prvi s leva u prvom redu).

RAZNA OBOLJENJA

Isus Hristos isceljuje bolesnike (Dečani,
XIV vek. — Mt. 15, 29—32; Jv. 5, 1—10).

Ovde se zapaža da je umetnikova namera bila da kod ove grupe ljudi istakne oštećenja mišića donjih ekstremiteta, uz izvesne znake spastične pareze donjih udova.

Na prvoj osobi ne vide se znaci fizičkog oštećenja, mada u levoj ruci drži drvenu klupicu. Da bi drugu ispružio prema Hristu, bolesnik je iz desne ruke pustio klupicu koju je dotle držao. Takve klupice služile su kao ortopedska pomagala onima koji su hodali na kolenima, pomažući se pri tom i rukama. Iako je bolesnik dat u živom, reklo bi se čak naglom pokretu, kako bi se prvi približio Hristu, izraz njegovog lica nije adekvatan pokretima udova te ukazuje na jedno agitirano psihotično stanje.

Na licu osobe koja se nalazi iznad ovog bolesnika, vanredno lepo se odražavaju velike tegobe koje ta osoba podnosi.

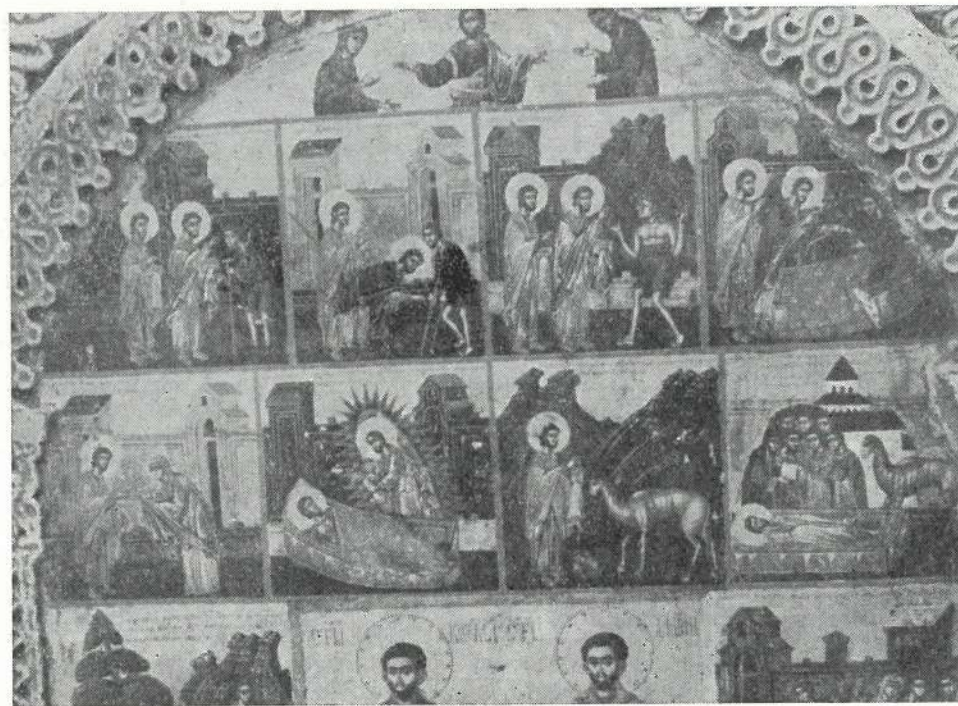
Kod jedne, očigledno starije osobe iz grupe, vrlo primetna je pogrbljenost, koja bi se mogla dovesti u vezu s hronično reumatičnim oboljenjem kičme, ili Behterovljevom bolešću.

Pratioci, to jest neki od njih, pomažu bolesnicima, dok se ostali — naročito oni u drugom planu — drže pasivno i kao da iščekuju rezultat isceljenja.

Interesantan je detalj u gornjem planu freske. Tu su prikazana dva lica, potpuno u belo obučena, s belim maramama na glavi, na osnovu čega bi se moglo pretpostaviti da su to bolničari. Kad bi se jedna takva pretpostavka mogla i dokazati, ovaj bi detalj, s gledišta istorije medicine, bio veoma značajan.

S obzirom da su se isceljenja, prikazana na našim freskama, obično odigravala pokraj izvora ili česme, kao što je slučaj i na ovoj, — nije isključeno da su, sem sugestivnog delovanja iscelitelja, za terapiju nekih oboljenja korišćeni i izvori mineralne vode.

RAZNA OBOLJENJA KOD LJUDI I ŽIVOTINJA

Sv. Kuzman i Damjan leče obolele od raznih bolesti (Peć, Radul zograf, 1674. — Prizori iz hrišćanske hagiografije).

Na prvim dvema slikama, u prvom redu, predstavljene su osobe sa parezom donjih udova i ortopedskim pomagalicama u rukama, pomoću kojih su se kretale. Kao što vidimo, pomagala su veoma slična današnjim. U toj oblasti, izgleda da nismo

otišli baš mnogo napred. Prva slika prikazuje iscelitelja, s rukom ispruženom ka glavi bolesnika čije lice izražava patnju i skrušenost. Na drugoj slici, bolesnikovo lice ima isti pačenički izraz, ali je ruka iscelitelja upravljena prema oboleloj nozi. Radi se, dakle, o isceljenju putem dodira.

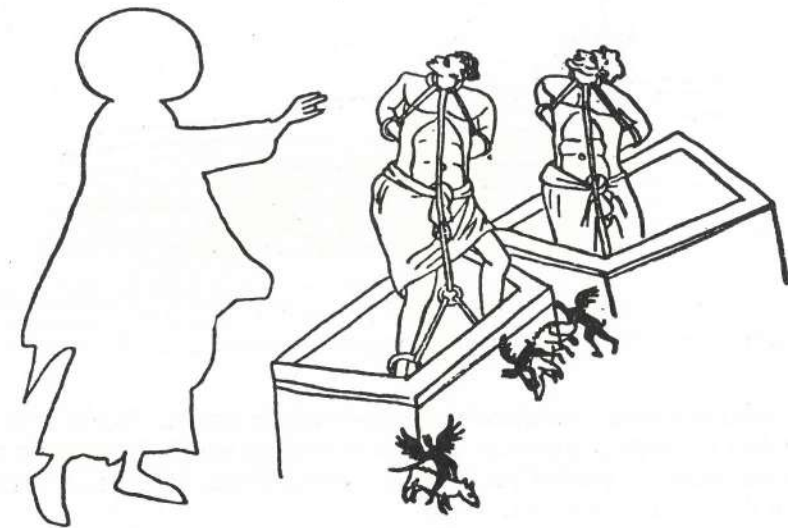
Treću sliku, u prvom redu, prikazali smo posebno (sl. br. 2).

Na četvrtoj slici, dva svetitelja, istovremeno, vrše slične pokrete prema bolesniku, koji već pokazuje težnju da ustane.

Na drugoj slici, u donjem redu, figura svetitelja, osim oreolom, ukrašena je i jednim crtežom specijalne ornamentike, koji bi se mogao različito tumačiti. U svakom slučaju, ukoliko su iscelitelji, vršeći svoju vidarsku dužnost, uistinu upotrebljavali deo odeće sličan ovome, onda je on, mora biti, vrlo efektno delovao na bolesnika.

Treća slika, donji red, prikazuje isceljenje jedne životinje koja podseća na kamilu, ali su joj proporcije znatno manje. Postupak je, međutim, isti kao i pri lečenju ljudi. Što je, ujedno, i najbolji dokaz da su se u ono doba određena lica bavila istovremeno i medicinom i veterinom.

VIZUELNE HALUCINACIJE

Isus Hristos isceljuje opsednute (Crtež jednog detalja freske; Dečani, prva polovina XIV veka. — Mr. 8, 28—34; Mr. 5, 1—20; Lk. 8, 26).

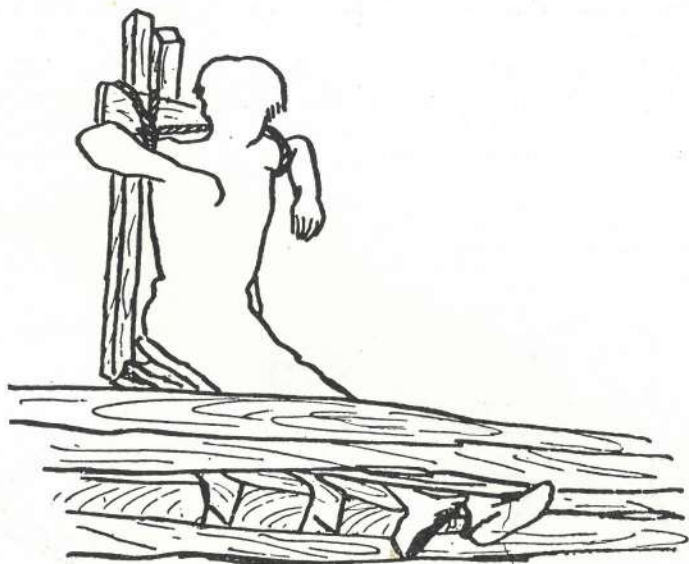
Isus Hristos isteruje iz opsednutih đavole, koji, bežeći, prelaze u svinje. Izbežumljene, svinje skaču u jezero. Smatrajući da im je on uništio svinje, ljudi proteruju Hrista iz svog kraja. . .

Opsednuti se, u stvari, nalaze u grobovima. Pošto su nemirni, vezali su ih lancima.

Međutim, da ne znamo gore navedeno biblijsko tumačenje ovog prizora, mogli bismo se i ovako izraziti:

Slika prikazuje dve agitirane, jako uznemirene osobe, koje su zbog toga okovali u lance i smestili u veoma uske »izolatore«. Đavoli koji jašu na svinjama, po svojoj prilici, predstavljaju unutarnji život, odnosno vizuelne halucinacije psihotičnih osoba.

»KLADE«

Umobolnik, stavljen u »klade« (Crtež po jednoj fotografiji u Etnografskom muzeju u Skoplju. — Odnosi se na manastir Lesnovo).

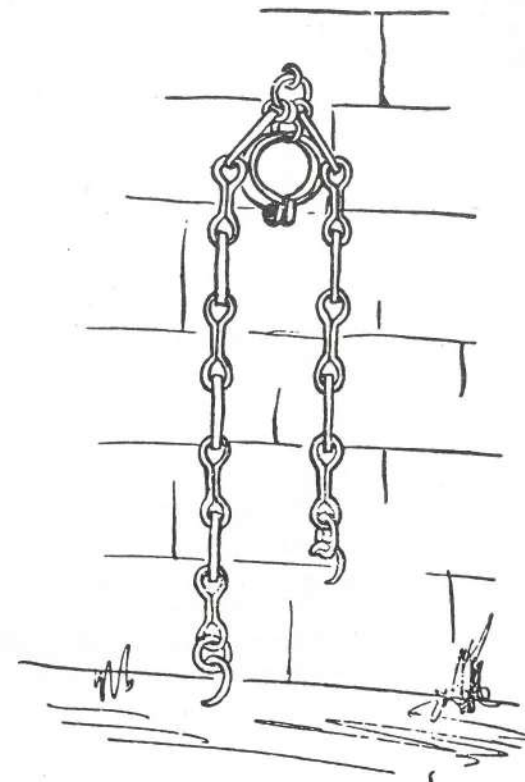
Ovde je prikazan uređaj za imobilizaciju agitiranih bolesnika. Sastoji se iz jednog drvenog dela i konopaca kojima se uz njega pričvršćuje gornji deo bolesnikova tela.

Takva naprava upotrebljavala se po manastirima, koji su se, uglavnom, i starali o duševnim bolesnicima.

VERIGE

Ovde su prikazane metalne verige koje su služile za okivanje i imobilizaciju duševnih bolesnika. Po formi, one se znatno razlikuju od lanaca za vezivanje opsednutih. Pričvršćene za kameni zid, one su, reklo bi se, prvenstveno služile za okivanje osuđenika ili asketa, ali nije isključeno da su te verige korišćene i za vezivanje agitiranih osoba.

S obzirom da su takve verige nađene u manastiru sv. Nauma, koji se, kao što je poznato, brinuo o duševnim bolesnicima, moglo bi se pretpostaviti da postoji neka veza između njih i legende o verigama sv. Petra, za koje se verovalo da putem dodira leče mnoge bolesti pa i duševne.

Način lečenja umobolnih u manastirima (Manastir sv. Nauma u Ohridu. Crtež prema fotografiji Tih. Đorđevića)

LITERATURA

- ¹ Katić, R., Medicina kod Srba u srednjem veku, Srpska akademija nauka, Posebna izdanja, knj. CCCX, Odsek medicinskih nauka, knj. 12, Beograd 1958, str. 35, 36. — ² Konstantin Filozof — Citat po dr. S. Radojčiću, Majstori starog srpskog slikarstva, Beograd 1955, str. 51. — ³ Kašanin, M., Izložba srednjovekovnih fresaka, Beograd 1958, str. 7—8. — ⁴ Levntal, Z., Medicinski elementi u srpskoj srednjovekovnoj umetnosti, Narodno zdravlje 1952, br. 10, str. 309. — ⁵ Jevtić, M., Sudska psihijatrija, Beograd 1960, str. 369. — ⁶ Vukanović, A., Traitement des aliénés dans les monastères chez les Slaves du Sud. L'ethnographie, Nouvelle Serie, N° 52/1957, Paris 1958, 52—77.

LES MALADIES NEUROPSYCHIATRIQUES REPRÉSENTÉES SUR
QUELQUES FRESQUES SERBES DU MOYEN AGE

Jelena VASILJEVIĆ

L'auteur présente plusieurs fresques serbes du Moyen Age qui sont précieuses non seulement par leur valeur artistique, mais aussi par les données historiques, à l'aide desquelles on peut interpréter les maladies neuropsychiatriques de cette époque.

Ces oeuvres sont d'autant plus intéressantes, qu'elles démontrent à quelle mesure les anciens maîtres connurent l'état de santé du peuple et surent exprimer leurs observations sur leurs oeuvres d'art.

Les fresques serbes du Moyen Age que l'on admire dans le monde entier, présentent une source de plus pour l'étude de la culture médicale des nations yougoslaves.

NEUROPSYCHIATRIC DISEASES REPRESENTED ON SOME SERBIAN
FRESCOES OF THE MIDDLE AGES

Jelena VASILJEVIĆ

The author represents several serbian medieval frescoes, precious not only by their artistic value, but also by their historical importance in-as-much, as they help us to interpret various neuropsychiatric diseases of that period.

These artistic objects show, how well their painters were acquainted with health conditions of the people and how skilfully they knew to express their observations.

Serbian medieval frescoes which are admired all over the world, represent also a source for the study of medical culture of the yugoslav nations.

CALENDARIUM PESTIS (I)

Vladimir BAZALA

DA BISMO DOBILI BAR PRIBLIŽNO TOČAN PREGLED O EPIDEMIJAMA kuge i pojavama koje su ih pratile, morali smo bilješke o epidemijama poredati kronološkim redom. Na taj način dobili smo neku vrstu kalendara epidemija, koji objavljujemo ne samo zbog njegove zanimljivosti nego i zato, jer se tek na osnovi kalendarskog pregleda može dobiti prava slika o kretanju kužnih epidemija u jugoslavenskim zemljama. Naime, dosadašnji podaci o kugi, koji su i zanimljivi i dobro obrađeni, boluju na tom što su ograničeni na jedan uski teritorij ili na jednu pojedinačnu pojavu i ne vode računa o tom, da li se u isto vrijeme kuga javila i na kojem drugom mjestu, odnosno ne istražuju — bar u većini slučajeva — odakle je kuga došla i kamo se proširila. Autori su bili impresionirani pojedinačnim saznanjem o epidemiji i njezinom učinku i tako su — najvećim dijelom — zanemarili komparaciju i historijski redoslijed, bez koga se, ipak, ne dobiva prava slika epidemije.

Ako nam je uspjelo sastaviti valjani kalendar i pojedine epidemije povezati odgovarajućom historijskom komparacijom, onda će to biti i na korist budućih autora, jer će i pojedinačne epidemije ili pojedinačne pojave moći lako uklopiti i dovesti u vezu s onim što je već u kalendaru sustavno prikazano.

Dakako, ni ovdje ne mogu biti kronološkim redom spomenute sve epidemije kuge, već samo one najkarakterističnije.

*

1322. Nekoliko podataka iz najranijeg doba, o navodnim epidemijama kuge godine 871-871, 901, 1145, 1292. i 1322, pokazuju da neke od ovih »kuga« i nisu bile kuga. U drugim prilikama, spominje se da je vladala kuga, dok za to vrijeme uopće nije moguće utvrditi da li je kuge bilo. Tako je Miloš Škarica utvrdio, da god. 1202. u Zadru nije bilo kuge i da grad nije pao u ruke križara jer je, pokošen kugom, bio opustio.

Veći val kuge javio se koncem 13. stoljeća, a taj je bio uzrokom da se problemom kuge počeo baviti Guglielmo da Varignana (1270-1339), osobni liječnik bana Mladena II Šubića. Da Varignana u svojim djelima propisuje i savjetuje prve naučne osnove epidemiologije i suzbijanja kuge, a predlaže da se i prema kužnim bolesnicima ljudi vladaju kao prema gubavcima, naime, da se kužni izoliraju u posebne lazarete.